

ну масу хористів, заздалегідь організовувалась тимчасова музична школа, яка працювала декілька місяців, а вчителі і музиканти запрошувались із Польщі та навіть з Італії” [4, с.41].

Проте з розпадом феодальних відносин помішки не могли утримувати великі капелі, до того ж починався період зростання інтересу до вистав міських театрів та публічних концертів.

Таким чином, на першу третину XIX століття припадає розквіт маєткової культури. Не лише аристократична верхівка суспільства, але й представники інтелігенції почали турбуватись про відродження нації, про її культурний ріст, кожен шляхетський рід прагнув мати резиденцію у своєму маєтку й приділяв багато уваги загальній культурі побуту, розвитку музики та освіти. Узагальнюючи шляхи розвитку музичного життя в панських маєтках, можна стверджувати, що, незалежно від сильного національного й соціального гноблення, Україна того часу набувала великого музичного досвіду в різних формах і жанрах.

1. Гармель О. Музика в українських маєтках XVIII–XIX ст. // Музика. – 1998. – №3. – С.19–20.
2. ДАВО. – Д-473. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.1, 4, 7, 11, 14, 26, 27, 43, 88, 102.
3. Ернст Ф. Кріпацькі капелі на Україні // Музика. – 1924. – Ч.1–3. – С.33–38.
4. Кушка Я. Методика музичного виховання дітей. – Вінниця: Тірас, 2003. – 223 с.
5. Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. – К.: Наукова думка, 1985. – 574 с.
6. Святелик В. Сімдесятиріччю утворення Тульчинської народної самодіяльної капелі присвячується. – Тульчин, 1990. – 26 с.
7. Циганюк В. Нещасні шасливі. – Вінниця, 1991. – 27 с.
8. Шамаева К. Музыкальное образование на Украине в первой половине XIX века. – К., 1992. – 187 с.
9. Щербаківський Д. Оркестри, хори і капелі на Україні за панщини // Музика. – 1924. – Ч.10–12. – С.205–213.

The article highlights funding processes of the music life in Ukraine in the period of XVIII – beginning of the XIX century. The author proves that at the beginning of the XIX – the century Ukrainian musical culture came with rich traditions.

Key words: music in masters palaces, culture, choir, orchestra, repertoire, art, theatre, opera, composer.

УДК 78.071.2

ББК 85.315.03

Ірина Бермес

МИХАЙЛО ІВАНЕНКО І МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ ДРОГОБИЧЧИНИ (20–30-ті роки XX ст.)

У статті висвітлюється діяльність Михайла Іваненка – хорового диригента, музично-громадського діяча 20–30-х років XX ст. на теренах Дрогобищчини. Визначено його роль у створенні і функціонуванні хорів Дрогобицького регіону, формуванні окремих напрямів репертуару хорових колективів.

Ключові слова: М.Іваненко, Дрогобищ, хор, диригент, концерт, рецензія.

У висвітленні проблематики музичного краєзнавства, як правило, перевага надавалася великим культурним центрам: Києву, Харкову, Львову та ін. Українська ж “провінція” залишалася поза увагою, хоча її функція в становленні та піднесенні духовної цивілізації нації є насправді вагомою. Культурні традиції, виплекані й збережені в менших осередках, свідчать про їхню достатню незалежність від центру. Не був винятком у цій ділянці й Дрогобицький регіон, якраз у 30-ті роки XX ст. тут постали справжні “вогнища” національної духовності. До їхнього заснування та функціонування були причетні непересічні особистості, чий внесок у скарбницю національної культури, на жаль, майже не пізнано. До когорти забутих нині персоналій музичних діячів треба віднести Михайла Іваненка.

Про діяльність М.Іваненка – диригента – знаходимо поодинокі відгуки в періодиці окресленого періоду, судження – у дисертації автора статті та в матеріалах історичних і мемуарних, які ввійшли до збірника “Дрогобищчина – земля Івана Франка” [1; 2, с.22].

Мета пропонованої статті полягає у висвітленні багатогранної практики М.Іваненка – одного з найбільш активних діячів на полі культури Дрогобицької землі.

Дрогобич у період міжвоєнного двадцятиріччя (1919–1939), коли Галичина (в її складі Дрогобиччина. – *І.Б.*) перебувала під владою Польщі, був культурним центром регіону, вибився на перше місце серед ближніх населених пунктів (Борислав, Трускавець). Провідники суспільного життя городян спрямовували свої зусилля на програми творення національної самосвідомості, оскільки смуга під Польщею – час переслідування українських програм. І.Кедрин так окреслює цей етап: “Польська політика в Галичині була політикою нищення українців” [9, с.133]. Однак дії польського уряду не зламали стійкого характеру корінних мешканців. Вони активізувалися, передовсім, на ниві культури: піднімали читальні, при них організовували любительські гуртки; зводили Народні доми; налагоджували роботу українських видавництв і т. ін.

Саме на етапі культурного піднесення регіону до Дрогобича прибув уродженець м. Борзна на Чернігівщині – Михайло Іваненко. Він закінчив фізико-математичний факультет Київського університету. У 1924–25 навчальному році був прийнятий на посаду викладача Української коєдукаційної гімназії ім. Івана Франка. Навчав декількох предметів: математики (IV–VI класи); руханки (фізкультури. – *І.Б.*) (V клас); співу, теорії музики (I, III класи); хорального співу (усі класи) [27, 82].

На “Сторінках із мого життя” Ю.Созанський, вихованець української гімназії ім. І.Франка, описує портрет професора: “...непересічно високого росту, кремезна людина, атлетичної будови, вагою понад 100 кг і ростом – понад 180 см” [21, с.35].

М.Іваненко відразу завзято включився до роботи не тільки як фахівець, а ще і як громадський діяч. Окрім педагогічної практики в гімназії, він очолював бурсу (гуртожиток. – *І.Б.*) на вул. Святого Івана Хрестителя, також керував гімназійним хором, працював другим диригентом “Дрогобицького Бояна”. Про М.Іваненка – завідувача бурси – Ю.Созанський зазначає: “...ця постать (М.Іваненка. – *І.Б.*) набуває значіння і поваги в зв’язку з непевністю перехідного передвоєнного 20-ти річчя в Польщі, коли до матеріальної відповідальності (бухгалтерія бурси), треба було ще додати політичну чуйність і обережність” [21, с.38].

Михайло Опанасович Іваненко – керівник пластунської організації учнів української коєдукаційної гімназії ім. І.Франка. Скаути (в перекладі з англійської. – розвідники) здобували знання з українознавства, мистецтва, спорту, природознавства, дуже важливо – з практичного пластування (перша медична поміч, методи виживання посеред дикої природи, пробування в таборах та ін.). Вихованець української гімназії Адольф Гладилович згадував про опікуна “Пласта” М.Іваненка: “Він дуже любив Пласт, став скавтамайстром і провадив новацькі (нові, прогресивні. – *І.Б.*) табори в Карпатах” [1, с.501]. Фізична виправка, любов до молоді дозволили йому стати одним з організаторів пластового руху в Дрогобичі. Цей штрих указує на високу національну свідомість педагога.

Широковідомими на Дрогобиччині були хоровий і театральний гуртки с.Тустановичі, започатковані М.Іваненком. “Маючи здібності диригента та акторські, приступив до організації і хору, і аматорського гуртка. Вистави, що їх ставили на сцені Тустанович не дуже відбігали від вистав, що їх ставили наші театри. Хор втішався славою” [2, с.631]. Репертуар хору складався виключно з українських взірців: оригінальних та обробок народних пісень, театрального гуртка – п’єс українських авторів.

Професор М.Іваненко був причетний до розвитку хорової справи в Стебнику. Він заснував тут “чисельний, гарний та зіспіваний хор”, який “...давав концерти та академії і співав в церкві” [2, с.632]. Колектив був ініціатором проведення щорічних Шевченківських свят, яким передувала копітка підготовка концертних програм. У репертуарі хору були світські й духовні твори М.Лисенка, М.Леонтовича, К.Стеценка, М.Вербицького, Ф.Колесси, М.Гайворонського та ін.

Гордістю М.Іваненка був мішаний хор учнів української коєдукаційної гімназії ім. І.Франка. Провадив його з ентузіазмом, на репетиції залюбки сходилися учні. “Наука співу не була обов’язкова, до хору вибирав проф. Іваненко тільки учнів, які мали голос. Проби відбувались в суботу вечером та в неділю після Служби Божої” [22, с.462]. Виступи гімназійного хору проходили з великим успіхом. Колектив був учасником багатоманітних міських музичних імпрез і шкільних торжеств, передовсім Шевченківських. Зокрема 23 квітня 1924 р. до святкового концерту на честь Т.Шевченка, що відбувся в Народному Домі Дрогобича, було включено гімназійний хор. Дописувач підмічав достатній виконавський рівень колективу [18, с.6].

Інколи гімназійна молодь підготовляла “Літературні вечори”, до того ж із концертами. Так, до програми святкування, присвяченого О.Кобилянській (1927 р.), гімназійний хор включив народні пісні в обробці М.Леонтовича, Ф.Колесси, О.Кошиця. У відгуку, вміщеному в “Ділі”, наголошувалося: “...Спеціально виконання гімназійним хором Леонтовича: “Ой пряду” під управою проф. Іваненка не полишало нічого до бажання” [13, с.4]. Висока оцінка майстерності молодіжного хору вказувала на скрупульозність опрацювання творів, передусім у царині хорової техніки й органіки.

Щорічно гімназійна молодь влаштовувала концерти коляд і щедрівок. Професор М.Іваненко завжди дуже відповідально підходив до підготовки вірців обрядово-календарної пісенності (як і всього репертуару!), здебільше підшукував привабні та невідомі. Так, 23 лютого 1930 р. у програмі прозвучало “...около 30 (!) колядок, – з них деякі рідко співані” [26, с.43].

Про ще один сакраментальний концерт мішаного хору коєдукаційної гімназії ім. І.Франка під керівництвом М.Іваненка знаходимо відгук у дрогобицькому часописі “Гомін басейну”. 12 лютого 1937 р. у програмі прозвучало 22 коляди і щедрівки, втім рецензент справедливо зауважував, що “...не всі стояли на вимаганій висоті” [14, с.4].

До найбільш урочистих починань у творчій практиці хору віднесемо Шевченківське свято. Гімназійна молодь влаштовувала його в березневі чи квітневі дні, ця традиція набула особливого пієтету. Ретельно готувалася програма, щоразу з новими концертними номерами. Так, 6 квітня 1937 р. до найкраще представленого твору концертної програми на честь Кобзаря дописувач відніс хоровий “Заповіт” М.Вербицького [11, с.7].

Хор гімназистів брав участь в духовному концерті в Дрогобичі (грудень 1937 р.). Захоплений його співом, рецензент акцентував: “Виведення пісень тим молодечим хором давало повне почуття естетики співу та дозволяє оцінити співучу частину молоді як надійний матеріал, здібний на майбутнє плекати із захопленням рідну пісню” [5, с.10].

Репертуар гімназійного хору включав твори виключно українських композиторів М.Лисенка, К.Стеценка, М.Леонтовича, М.Вербицького, О.Нижанківського, Ф.Колесси, М.Гайворонського та ін.

Про хор згадував у 1923–1930 рр. учень гімназії у дрогобичанин доктор медичних наук, проф. М.Романяк: “Мішаний хор Дрогобицької гімназії було засновано 1924 р. проф. М.Іваненком. Керівник прослуховував учнів і відбирав учасників хору (я тоді навчався у 2 класі і був зарахований до альтів). Репетиції проводилися два рази на тиждень. Ми вивчали оригінальні (духовні і світські) твори українських композиторів, обробки народних пісень. Хор брав участь у всіх гімназійних заходах, найчастіше присвячених Т.Шевченкові, І.Франкові, святах колядок і щедрівок тощо. Кожної неділі хор співав у церкві Пресвятої Трійці під час Служби Божої – це була т. зв. тиха Служба Божа о 9 год. ранку спеціально для учнів. Хор виконував “Отче наш”, “Свят”, “Іже Херувими”, “Достойно і праведно”, “Буди ім’я Господне” та ін. На закінчення Служби завжди співали “Боже великий єдиний”. Під час різдвяних свят хористи колядували у домах знаних дрогобицьких городян, щоби заробити кошти на будівництво гімназії” (з особистої зустрічі з професором).

За сприяння М.Іваненка, учасників хору й учнів гімназії було здійснено постановки кількох музичних вистав: “Наталка Полтавка”, “Запорожець за Дунаєм”, “Назар Стодоля”. Ролі виконували учні школи, а оркестрою проводив проф. С.Огороднік. Режисерував проф. М.Іваненко, а викінчував ...виставу М.Бенцаль, відомий актор” [2, с.629].

Отже, концертно-виконавська практика творчих учнівських гуртків підтверджувала високий рівень музичного виховання в навчальному закладі, що також було заслугою професора М.Іваненка.

1927 р. М.Іваненка було введено до Віділу (управи. – І.Б.) хору “Дрогобицький Боян”. Імовірно, професора гімназії було включено до складу хору як співака вже 1924 чи 1925 р., по прибутті до Дрогобича, утім підтвердження цього не виявлено.

“Дрогобицький Боян” відзначався активністю у влаштуванні найрізноманітніших заходів, у календарному році брав участь у найбільш урочистих, також підготовляв самостійні концерти. Спробуємо віддзеркалити ті виступи колективу, до яких долучився Михайло Іваненко – диригент чоловічої групи хору.

31 березня 1928 р. у місті з ініціативи співочого товариства було влаштовано Шевченківський вечір. Концерт відкрився “Заповітом” М.Вербицького. Хор виступав двома складами: мішаним (диригент С.Сапрун) і чоловічим (диригент М.Іваненко). “Боян” виконав 9 композицій для різних типів хорів. 6 – для мішаного, 3 – для чоловічого. “...В першій групі були 3 мішані хори... Друга група: три мужеські хори: а) Безкоровайний: “Не хилійте в діл прапора”, б) Баландюк: “Ой зацвила черемха”, в) Лисенко: “Ой сів пугач”. ...Подобалося виконання другої з черги пісні з барітоновим сольом п.Стецева. Третя група: три мішані хори... [20, с.2]. Рецензент часопису “Діло” відзначав, що “мистецький рівень хору є... найкращим забезпеченням... сили співацького товариства” [20, с.3].

Мішаний хор складався із 60 співаків, чоловічий – із 30. Найкращий голосовий матеріал репрезентували тенори, відтак – сопрано й альти, найслабший – басы. М.Добош стверджував, що чоловічий хор “не виступав ніколи як окрема одиниця, а виконував лише в міру потреби репертуар, компонований на мужеський хор” [2, с.639].

Концертна практика була найбільш характерною формою діяльності “Дрогобицького Бояна”. Винятково продуктивними були 30-ті роки. Репрезентативним був “Вечір із творів М.Леонтовича”, що відбувся 16 лютого 1930 р. До програми ввійшло 22 твори (обробки українських народних пісень і оригінальні) різних жанрів. Виступ хору дістав високу оцінку: “...“Дрогобицький Боян” каже публиці не тільки вислухати, але й пережити ...твори Леонтовича, завдяки продуманому і барвному виконанню”, – підкреслював дописувач “Діла” [6, с.5].

Оскільки до програми було включено твори, написані для мішаного хору, диригував на концерті о. С.Сапрун. Імовірно, М.Іваненко допомагав опановувати музичну творчість М.Леонтовича під час репетицій.

Інколи “Боян” виступав на міських мистецьких святах під керівництвом М.Іваненка. Так, 26 червня 1930 р. “Окружний Відділ Взаємної Помочі Учителства святкував 25 літний ювілей свого існування... Хорові продукції виконав дрогобицький “Боян” під управою п. М.Іваненка і треба признати, що виконання було під кожним оглядом поправне” [3, с.5].

Професор М.Іваненко мав гарний голос, іноді виконував соло. Наприклад, 19 лютого 1931 р. у концерті української пісні, що відбувся в Стрию, “Боян” представив 30 творів українських композиторів (М.Леонтович “Ой послала мене мати”, “Дударик”, “Ой зійшла зоря”; П.Демуцький “Страшний Суд”; В.Ступницький “Ой рано, рано”; О.Кошиць “Ягіл-ягілочка” та ін.). Дописувач відзначив: “...3 голосів вибивалися проф. Сольчаник, д-р Панас, проф. Іваненко, п.Кушнір, п.Сасик і ін.” [4, с.6].

“Дрогобицький Боян” виступав регулярно, утім відзиви в пресі віднаходимо спорадично. Усе ж час від часу диригентська праця М.Іваненка вдостоявалася гідної оцінки. Так, про Шевченківський концерт, влаштований культурно-освітніми товариствами Дрогобича 17 травня 1931 р. за участю “Бояна” йшлося: “... Оголошені у програмі точки “Дрогобицького Бояна” (Вербицького “Заповіт”, Кашубинського “І світає, і смеркає”, Лисенка “Владико неба і землі”) були виконані під батутою проф. М.Іваненка і стояли – як усе – на гідній мистецькій висоті” [25, с.5].

Зусиллями учасниць товариства “Союз українок” 10 травня 1931 р. у Дрогобичі було проведено “Свято матері”. Концертну програму прикрасив виступ хору “Дрогобицький Боян” під керівництвом М.Іваненка. Колектив виконав “на першорядному мистецькому рівні” [23, с.5] два твори: “Легенду” М.Леонтовича і “Ой Морозе, Морозенку” С.Людкевича. Отже, не тільки твори для однорідного хору, зрідка й для мішаного, студював і представляв слухацькій аудиторії М.Іваненко.

1932 р. керівництво хором “Дрогобицький Боян” перейняв Б.П’юрко – уродженець м. Немирів, випускник Празької консерваторії, який до приїзду в Дрогобич працював корепетитором Київського оперного театру. Продовжуючи традиції свого попередника о. С.Сапруна, провідника музичного життя міста, Б.П’юрко приступив до роботи. Другим диригентом і водночас співаком “Бояна” залишався М.Іваненко.

Концерт оновленого складу хору (3 квітня) засвідчив, що “Дрогобицький Боян” “...висунувся на одно з перших місць у нашому хоровому музикуванні. Велика і правильна праця над хором і для хору, що її вклали зараз з початку перші диригенти “Дрогобицького Бояна” М.Іваненко і С.Сапрун, дала неоціненної вартости овоч: традицію і жадобу постійного поступу” [17, с.6].

До програми було включено 13 творів, як-от П.Демуцького, М.Лисенка, К.Стеценка, О.Кошиця, М.Леонтовича, Л.Ревуцького, П.Сениці та ін. Прозвучали 4 твори для мішаного хору в супроводі фортепіано; 7 – для мішаного хору та 2 – для чоловічого хору без супроводу. Диригували Б.П'юрко (9 творів, серед них – “Кей ми прийшла карта” К.Стеценка, “Ой чого ти почорніло” Л.Ревуцького) та М.Іваненко (4 твори, зокрема “Травень” К.Стеценка). Про виконання “Бояна” рецензент зауважував: “І звуково-динамічно і в темпах були (твори. – *І.Б.*) часом бездоганно обчислені під оглядом побажань композитора...” [17, с.6]. “Поважне умузикальнення хору”, відзначене в цьому відгуку, було результатом професійної діяльності диригентів Б.П'юрка та М.Іваненка.

29 квітня, у Велику П'ятницю, “Дрогобицький Боян” репрезентував громадськості міста концерт Псалмів. Успішний виступ хору під орудою обох диригентів було гідно оцінено: “... Признати треба, що... хор поступив знову вперед під оглядом техніки й викінчення нюансів” [16, с.5–6]. Отож, виконавська майстерність хору всякчас підвищувалася. І в цьому була сильна лепта М.Іваненка.

У програмі Шевченківського концерту (15 травня 1932 р.) “Боян” виступав двома складами. Мішаний хор під керівництвом Б.П'юрка виконав гімн К.Стеценка “Вкраїно Мати”, “Заповіт” М.Вербицького, “Ой, гай мати” М.Лисенка та “Ой, чого ти почорніло?” Л.Ревуцького. Чоловічий хор під орудою проф. М.Іваненка – два твори М.Лисенка: “Ой, що ж бо то за ворон” і “Забіліли сніги”. “...Виведення хорових точок було бездоганне. Оба диригенти видобули з хорів, які диспонують знаменитим голосовим матеріалом, чимало вокальних ефектів, а зокрема шляхетний звук цілості, вирівнання поодиноких голосів та прецизність ритмічних і динамічних змін”, – підкреслено в “Ділі” [12, с.5].

Професійний рівень колективу дозволяв ввести до репертуару пісні слов'янських народів і представити їх слухачам у виконанні мішаного та чоловічого хорів (1933 р. – *І.Б.*) під орудою двох диригентів. Ця концертна програма вказала на розширення жанрово-тематичних рамок репертуарної політики “Бояна”. Відповідно, слухачі мали змогу познайомитися з творчим надбанням інших народів.

4-го червня 1933 р. зусиллями учасників співочого товариства “Дрогобицький Боян” і Музичного Товариства ім. М.Лисенка було влаштовано концерт на честь М.В.Лисенка, у програмі якого прозвучали твори для мішаного й однорідного хорів. Чоловічий склад виконав “Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі” (з “Гамалії”) і “Гей, повідайте”, мішаний – “Туман хвилями лягає” з опери “Утоплена”.

Рецензент “Діла” відзначав: “... Мужеський хор під орудою М.Іваненка старався достроїти до атмосфери свята” [7, с.5].

Удатне комплектування чоловічої групи хору давало змогу самостійно брати участь у різних урочистостях, на які відгукувався колектив “Бояна”. Зокрема в концерті, присвяченому 30-літньому ювілею філії товариства “Просвіта” (24 червня 1934 р.), чоловічий хор виконав “Перше травня” К.Стеценка.

У травні 1935 р. відбулася святкова академія на честь Ю.Федьковича, у програмі якої “Дрогобицький Боян” (чоловічий склад) і хор учнів української гімназії ім. І.Франка “відспівали по-мистецьки Остапа Нижанковського “Гуляли” [8, с.5]. Відрадно, що чоловіча група гімназійного хору під орудою проф. М.Іваненка змогла впоратися з вельми непростим, хоч і широківідомим твором О.Нижанківського, відтак включити його до свого репертуару.

1935 р. “Дрогобицький Боян” улаштував низку заходів, а саме: “...Концерт колядок, Страстні Псалми, низка святочних церковних відправ” [10, с.6], брав участь у святах Крут, Просвіти. Замітку про діяльність хору в газеті “Діло” написав якраз М.Іваненко під криптонімом М.І.

Коли Б.П'юрко виступав як концертмейстер хору, батута переходила до рук М.Іваненка. Так, 1935 р. у залі української гімназії культурно-просвітницькі товариства міста влаштували концерт на честь Т.Шевченка. “Дрогобицький Боян” під орудою М.Іваненка виконав “Заповіт” М.Вербицького (партія фортепіано – проф. Б.П'юрко).

Інколи музичні частини міських імпрез готував “Боян”, і Б.П'юрко покладав їхню реалізацію на М.Іваненка. Наприклад, в урочистій академії з нагоди 19-ї річниці бою під Крутами (1937 р.) концертну програму “...виповнив ...хор “Дрогобицького Бояна” під орудою М.Іваненка” [14, с.4].

Професор М.Іваненко допомагав Б.П'юрку в підготовці програми духовного концерту на честь Богоматері (1937 р.); великих духовних полотен "Стабат Матер" Дж.Россіні (1938 р.) і "Месія" Г.Генделя (1939 р.), які виконувалися в центральній парафіяльній церкві Пресвятої Трійці. Два кінцеві концерти були кульмінаційними в діяльності "Бояна". Факт виконання складних творів великої форми свідчив про високий творчий потенціал учасників хору.

З початком війни Б.П'юрко та М.Іваненко покинули Дрогобич. І якщо професор Б.П'юрко ще повернувся до Дрогобича й підготував "Боян" до участі в першому крайовому конкурсі хорів, то М.Іваненко емігрував на захід і 1949 р. помер у німецькому місті Регенсбурзі.

Отже, у музичному житті Дрогобиччини 1924–1939 рр. яскраво вирізняється постать Михайла Іваненка. Наддніпрянець, який за життєвими обставинами потрапив до Дрогобича, хоча й не мав професійної музичної освіти, утім помітно спричинився до розвою хорової справи не тільки міста, а ще й регіону. Майстерно опрацьовані концертні програми для чоловічого складу "Дрогобицького Бояна", мішаного хору української коєдукаційної гімназії ім. І.Франка не залишали байдужими слухачів і дописувачів. Взірцевими були також хорові колективи, керовані М.Іваненком у селах Стебник і Тустановичі. Хорові гуртки під орудою Михайла Іваненка популяризували оригінальні твори та обробки народних пісень українських композиторів, чітко виявляли національне спрямування. Так, завдяки музичній творчості, уродженець Чернігівщини й мешканці Дрогобиччини мали змогу згуртуватися в єдиному прагненні відстоювати свої права на рідну мову, культуру, пісню.

1. Гладилевич А. Дрогобицький пласт у моїх спогадах // Дрогобиччина – земля Івана Франка / Ред. Л.Луців. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – Т.1. – С.500–504.
2. Добош М. Хорове життя Дрогобиччини // Дрогобиччина – земля Івана Франка / Ред. Л.Луців. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – Т.1. – С.627–634.
3. Дописи // Діло. – 1930. – Ч.169. – 23 липня.
4. Дописи. Гість. Стрий (Концерт "Дрогобицького Бояна") // Діло. – 1931. – Ч.47. – 3 березня.
5. Дописи. Дрогобич. Великий духовний концерт у 900-ліття проголошення Ярославом Мудрим Богоматері Покровителькою українського народу // Діло. – 1937. – Ч.282. – 22 грудня.
6. З концертної зали. Концерт із творів Леонтовича в Дрогобичі // Діло. – 1930. – Ч.47. – 2 березня.
7. З музичного життя. Концерти в Дрогобичі та музичний рух у Дрогобиччині // Діло. – 1933. – Ч.172. – 5 липня.
8. З просвітанського життя Дрогобиччини // Діло. – 1935. – Ч.121. – 11 травня.
9. Кедрин І. Життя – події – люди (Спомини і коментарі). – Нью-Йорк, 1976. – 234 с.
10. М.І. З діяльності товариства "Дрогобицький Боян" // Діло. – 1935. – Ч.131. – 21 травня.
11. Музікус. Слово до публіки дрогобицьких концертів // Гомін басейну. – 1937. – Ч.9. – 1 травня.
12. Н. З концертної зали. Шевченківський концерт у Дрогобичі // Діло. – 1932. – Ч.114. – 26 травня.
13. Н.Н. Свято в Дрогобичі // Діло. – 1927. – Ч.271. – 4 грудня.
14. Н.О. Театральна музична хроніка Дрогобича // Гомін басейну. – 1937. – Ч.7. – 1 квітня.
15. На будову пам'ятника композиторові М.Вербицькому // Діло. – 1930. – Ч.70. – 29 березня.
16. Обсерватор. Дрогобич. З місцевого культурного життя // Діло. – 1932. – Ч.121. – 3 червня.
17. Отсен Р. З концертної зали. Концерт "Дрогобицького Бояна" // Діло. – 1932. – Ч.88. – 22 квітня.
18. Очевидець. Свято Шевченка в Дрогобичі // Новий час. – 1924. – Ч.34. – 11 травня.
19. П.К. Историчний концерт в Дрогобичі // Діло. – 1935. – Ч.156. – 15 червня.
20. Свята Шевченка. Дрогобич // Діло. – 1928. – Ч.94. – 29 квітня.
21. Созанський Ю. (до 80-ліття). Спогади. Матеріали. Дослідження // Упоряд. Л.Назар. – Львів: Сполом, 2006. – 203 с.
22. Сольчаник А. Українська гімназія ім. Івана Франка в Дрогобичі // Дрогобиччина – земля Івана Франка / Ред. Л.Луців. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – Т.1. – С.444–466.
23. Співак. З концертної зали. Виступ "Дрогобицького Бояна"... // Діло. – 1931. – Ч.74. – 3 червня.
24. Тридцятьлітній ювілей філії товариства "Просвіта" в Дрогобичі дня 24 червня 1934 // Ювілейний Бюлетен (1903–1933). – 1934. – Ч.6. – 1 липня.
25. Учитель. З концертної зали. Шевченковий концерт у Дрогобичі // Діло. – 1931. – Ч.122. – 5 червня.
26. Хроніка // Боян. – 1930. – Ч.3. – Березень.
27. ЦДАУ м.Львів, фонд 206, опис 1, од. зб. 893 (Звіти класних керівників, особисті листи учнів, листування та ін. документи про діяльність української приватної гімназії ім. І.Франка в Дрогобичі). – Т.1.

The work of Mykhailo Ivanenko – a choir conductor, music and public figure in 1920–1930 on the territory of Drohobychchyna is considered in the article.

Key words: M.Ivanenko, Drohobych, choir, conductor, concert, review.